

12.019

10

10

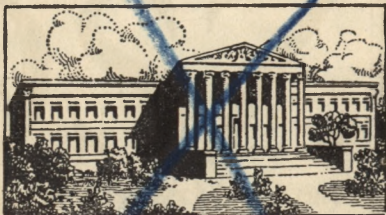

Pushkin

írta Dosztojevskij

KULTURA KÖNYVTÁR

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

017365

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

KÖNYVTÁR

Chicago Széchenyi Könyvtár

KULTURÁ KÖNYVTÁR
SZERKESZTI LACZKÓ GÉZA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

10

P U S K I N

ЯНТУИОНЯНТЛН

ЯЗНО ОМЗОНА ИТЗАХЯЗ

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

10

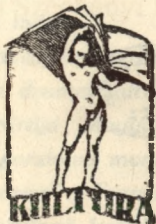
ЯНТУИОНЯНТЛН

D O S Z T O J E V S Z K I J P U S K I N

HAT KÉPPEL

FORDITOTTA

NIL

BUDAPEST

A KULTURA KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R. T. KIADÁSA

~~4m~~
~~318~~

HAT KÉPPEL

A borítékképet
Szántó Lajos rajzolta.

12019/10

Minden író, akinek neve túlnőtt országa határán, két képet hagy maga után az irodalomtörténet lapjain: az egyik világirodalmi jelentőségű, a másik nemzeti érdekű. Mint a nemzeti irodalomtörténet alakja, állandó körvonalú, változatlan arculatú; legfeljebb ha művészeti irányforduláskor ferdül el rajta egy-egy vonal vagy arcvonás. De mint a világirodalom alakja, más és más idegen nemzetnél más és más.

Angliában Shakespeare a nagy renaissance-író: tragédiák, vígjátékok, dramatizált eposzok, rejtelmes és kéles mosolyú szonettek írója; Magyarországon főképp tragédia-szerző, az, akire gondolva mondhatták, hogy „Arany a ballada Shakespeareje”; Franciaországban bizony csak a dicsőség templomának festett díszlete.

Strindberg — hazájában — a legösszetettebb író: regényben, drámában, versben és prózában új és merész

utakon lihegő. A németeknek már inkább csak színház-forradalmár; nekünk meg úgyszólván csak önéletrajzíró.

Petőfi itthon az új idők művészeti és politikai harsonása, a közvetlen, a népből fakadt nemzeti költészet ezerhúrú lantosa; a németek borongó filozofálását, a Felhők-et szeretik; a franciák csak a szabadság és ifjúság költőjét látják benne; az angoloknak afféle cowboy-költő, bájos barbár jelenség.

Nos, Puskin, aki az orosz irodalomtörténet olyan jelentőségű alakja, mint a magyarban Kisfaludy Károly, a nemzeties irányú romantizmus megalapítója, a mi olvasóinknak csak a Jevgennij Anyegin szerzője.

Az orosz irodalomtörténet számbaveszi, hogy Alexandr Szergejevics Puskin 1799 május 26.-án született Moszkvában s 1837 január 29.-én halt meg Szentpéterváron. Dédanyja Nagy Péter cár néger rabszolgájának, a későbbi tábornoknak leánya volt; ezért mondhatja a költő így Anyegin-ben:

El, el! hideg Oroszhon földe,

El, honi Afrikámba el!

Még otthon megtanul olaszul és franciául. A carszkojeszloi liceumnak növendékeként aztán inkább kedves élénkségével, okosságával és verselgetésével, mint szorgalmával tűnik ki. Sosem felejtí el, hogy egyszer, mikor valami ünnepen saját versét szavalta, a hallgatóság legelőkelőbb tagja, az ősz költő, az agg Derzsavin (Virág Benedekre emlékeztető nesztor) megáldotta.

Midőn a liceumba járva

Derült ég mosolygott le rám,

S én Apuléjust óraszámra

De Cicerót nem olvasám,

Tavasszal, künn a méla csendben,

Hol a tó tükrén hattyu lebben,

Virágtól hímes völgyeken

A múzsa megjelent nekem ;

— — — — —

Lantom, tetszéssel üdvözölték,

Szárnyat nevelt a jó siker,

Az agg Derzsávin észrevett s még

Megáldott sírjához közel.

Tizennyolcéves korában, mint a külügyminisztérium hivatalnoka, a fiatal kezdő bevégzett arslán-ként vegyül

el a szentpétervári előkelő élet színes forgatagában. A felszín tarka, könnyed; szórakozás könnyű köd-arábeszkjei, hódítás és hódolás aranyló fény-paszomántja ragyognak ezen az életen, amelynek mélyében hatalmas egyéni és tömegérzelmek hullámzanak. Az egyén saját lelke sívár vizeken sikló hajójának rabja, hiába veti ki akaratának tört vasmacsáját, nem tud megkapaszkodni, megállni sehol. A tömeg is följajdul a százados kancsuka alatt s a szabadság arcába üvölti tehetetlen bánatát. A költő él; Anyeginek élnek körülötte s az Anyeginek életét éli ő is. A költő ír: verses elbeszélést (Ruszlán és Ljudmila), amely egyszerre híressé teszi; politikai verseket, amelyeknek lobogó lángja fekete füstöt csap le életére: a besszarábiai kormányzó mellé száműzik (1820). Kisevben, majd Odesszában él...

Én akkor a poros Odesszát
Laktam volt; tartós olt a nyár,
Hajók lepik el a part hosszát
S a kalmárnép nyüzsgöve jár...

A napkeltét jelentő ágyúszóra fürödni indul, aztán a sós hullámtól felüdülten keleties kávéjához ül, vagy

az ébredni kezdő várost járja be, amelynek uccáin egyre nő a zaj; majd a kikötőben barátaival lesi, hozott-e a sztambuli hajó friss osztrigát. Este színházba siet, százada becézett Orpheusát, Rossinit hallgatni, kinek lantja égi, ki mindig új s mindig a régi...

Harsog a végkar; szerte mennek

A nézők, hintón és gyalog,

Világítván a nagy tömegnek

A lámpák és a csillagok;

Fiai a szép Olaszhonnak

Itt-ott egy játszi dalt dalolnak,

Mely emlékekben megragadt;

A recitativ-szavakat

Mi bőgjük. Csend lesz. Odesszára

Langy, kéjt lehellő éj borúl;

Feljő a hold és fátyolúl

Átlátszó leplet von magára.

A néma éjnek nincs zaja,

Csupán a tenger moraja.

*

Így éltem akkor Odesszában.

Bejárja innen a Kaukázust, ahol

A sziklamartot zúgva mossza

Szilaj dühében a Terek,

Fölötte sas, a lég lakossa,

Partján szarvaslakott berek.

*Majd Taurisz vidékének dús menyasszony-éke mosolyg
reá hajnalló ég alatt;*

A tiszta légben hegycsoport

Kéklett, alatta elomolt

A zöld sík s rajta elterülten :

Erdők és falvak, ligetek,

Tatár vityillók . . .

Később

Bús Moldva kóbor népfajának

Meglátogatta sátrait.

*Így élt, a változatos benyomásoknak, költői alkotásnak
lázától hevülten 1820 és 1825 között. Ezeknek az időknek
emlékét őrzik A kaukázusi fogoly, A bakcsiszeráji forrás, A
cigányok, Gróf Nulin, A rabló testvérpár; ekkor írja Anyegin
első énekeit s egy szatirikus verset a híres katonára, Samil*

későbbi legyőzőjére, Voroncov tábornagra, aki akkor Besszarábia kormányzója volt.

Sándor cár a vers miatt megharagszik, letéteti vele hivatalát s a pszkovi kormányzóságban fekvő mihajlovói birtokára internálja. Itt Puskin, aki akkor nyeri meg igazán a közönség kegyét, amikor a cárt elveszíti, tovább írja Anyegin-t s befejezi Borisz Godunov című drámai költeményét.

Az új cár, I. Miklós, 1826-ban fejéhez választja a költőt, császári kamarás-apróddá, országos történetíróvá teszi és saját kezével kegyeskedik cenzurázni műveit. Így lát napvilágot Poltava, Borisz Godunov és Kisebb költeményei-nek két kötete; A kapitány leánya elbeszélés és a Pugacsev-fölkelés történelmi beállítása.

1829-ben résztvesz Paskievics oldalán az erzerumi hadjáratban, amelynek történetét is megírja.

1830-ban, a nagy kolera évében, falusi jószágán, Boldinoban megírja A kolomnai házacska című költői elbeszélést, három drámai töredéket (A fősvény lovag, Mozart és Salieri, Lakoma a dögvész idején) s az Anyegin két utolsó énekét.

1831. Nőül veszi Natalja Goncsarovát s állandóan

Szentpéterváron telepedik meg. Hozzá fog Miklós legfőbb megbízásának végrehajtásához, Nagy Péter cár történetéhez, amely töredék maradt. Dolgozik, ír és él.

1836-ban elveszti édesanyját.

1837 január 27.-én pisztolypárbajra áll ki Dantés-Heckeren-nel, a németalföldi követ fogadott fiával, sógorával, ki feleségének udvarolt. Anyegin és Lenszkij párbaja átriad így a valóságba. S Puskin két nap múlva súlyos comb-sebébe belehal.

A szvetogori zárdában temetik el.

Az orosz irodalomtörténet mindezt számbaveszi, de számkra Puskin csak az Anyegin-nek, a világ legoroszabb s ezért legeurópaibb, legsivárabb mélyű és legremegőbb lelkű, legkönnyedebb menetű és legsúlyosabb zordságokat hordó verses regényének költője.

Anyegin, ha úgy tetszik, elsősorban korkép. A spleen, a wertherizmus, a mal du siècle szellemi lakájának arcképe, amiről bővebben szól Dosztojevszkij itt közölt beszédében, amelyet a moszkvai Orosz Irodalomkedvelők Társaságában 1880 június 8.-án mondott el. Az Eugén nagy-

ságos úr alapján véve visszataszító erkölcsi embrió ;
 gyáva ott, ahol minden szabólegény merész lenne ; vak-
 merő ott, ahol minden igazi férfi ajkába harapva meg-
 hajolna s távozna ; a lába alatt elomló élet véres remegé-
 sét nem érzi meg, de ha vállon fogva csöndesen odább
 tolja a sors, fájdalma felüvölt . . . S mégis csak szánni
 tudjuk s akaratunk ellenére is szereljük. Miért ? Mert
 sejtjük, érezzük, hogy nem gonosztevő, csak a történelmi
 idők bolondját járó társadalom áldozatául eső magasabb
 intelligenciájú, szabad egyén.

S ha Eugén úrról a körülötte föllebenőkre, eltűnőkre
 száll tekintetünk, meglátjuk a XIX. század elejének orosz
 világát : a később oly irodalmi és társadalmi nevezetes-
 séggé vált orosz diák-ot Lenszkiiben ; a kacér leányból
 bőemlőjű anyává, akárki feleségévé hízó orosz szőkesé-
 get Olgában ; a daliás agg tábornokot, a legszebb fiatal
 nő urát ; a férjfogó, pletykás, agarászó, eszem-izsom
 vidéki udvarházi életet ; a pétervári talmi csillogást orosz
 féktelenségeivel, francia társalgásával, olasz operájával,
 a vodkin és Rossinin mámorosodó főrangú gyülevést ;
 az egész nagy orosz kiettlenség szteppéin itt-ott felszipor-
 kázó fényű potemkin-léteket, amelyekről minden orosz

regényírónál művészből képet fest az emlékirat-szerző Kropotkin.

Anyegin s a többi személy így Nyugat és Kelet rosszul egybehangoló orosz szimfóniáját zengi elénk. S vezérmotívumként csendül fel helyel-közzel Puskin szubjektivitása végig a költeményen.

Vagyis, hogy világosabban szóljak, három lélek egybefonódása Anyegin: az orosz léleké, a wertherié és Puskin lelkéé.

Az orosz lélek már abban is megnyilvánul, hogy meséje alig van a hosszú regénynek. Jevgennij Anyegin új falusi jószágán összebarátkozik szomszédjával, Lenszkijjével, aki bemutatja a Larin-leányoknak, akik közül a fiatalabb, Olga, Lenszkij jegyese. Az idősebb, Tatjana, beleszeret Anyeginbe s levélben (a világirodalom legszebb levelében) meg is írja neki. Anyegin — szóban — bölcs erkölcsi prédikációval felel... és újra visszavonul birtokára, ahol módjával iszik, módjával olvas, módjával szeretkezik s módfelett unatkozik. Lenszkij bábra hívja Larinékhöz. Vacsoránál a szemben ülő Tatjana bús arcú annyira felfigyel, hogy bosszút fogad Lenszkij ellen: udvarolni kezd Olgának. Lenszkij dühösen elrohan, Anye-

gin viisszasüpped unalmába. Lenszkij párbajra hívja s bár másnapra minden elsímulna, Anyegin dölyfös tunyasága következtében kiállnak. Lenszkij elesik. Anyegin utazni indul. Olga megvigasztalódik, férjhez megy. A hervadó Tanjával a városba költözik Larinné s Tanja egy herceg felesége lesz. Anyegin jön, újra látja, a csillogás, a fény, a nő testi és lelki hideg pompája megejti; levelet ír neki. Tatjana — szóban — bölcs intelemmel felel . . .

Mondá és eltűnt. Villámérten

Marad helyében Anyegin ;

Viharos lelke tengerében

Hullámot hajt a néma kín,

Fásultan áll ; múlnak a percek . . .

Sarkantyu peng, belép a herceg . . .

S e kedvezőtlen pillanat, e meglepő hatás alatt Puskin hősét örökre elhagyja.

Az orosz lélek alapjában véve végletes és jámboran korlátolt. Végletenessége nyilatkozik meg Anyegin benső hányódásaiban, Lenszkij idealizmusában, Tatjana szenvedélyében és lemondásában, Olga állhatatlanságában ;

az író eljárásában, hogy lelki sivárság kelt visszhangot a leggazdagabb szívben, hogy a zajos városi szalon-élet képei közé falusi idillt foglal, hogy tragédiából humorra torzul elegánsan szava, hogy tán se kezdete se vége Anyegin történetének, hogy komoly témáját mazurka lépést lejtő versekben mondja el; mert ne feledjük, hogy szeszélyes csapongása stílusban, mesében, verselésben nem annyira Byron-hatás, mint az ősz-orosz végletességnek kipróbált irodalmi eszközökkel való kifejezése. Az orosz lélek jámbor korlátoltsága ott sunyít Anyegin határozatlansága mélyén, Tatjana néma szenvedésében, lemondása egyszerű szavaiban és keresetlen gesztusában, Zareckij ártó pontos és fontos magaviseletében, a herceg egy-sík lelkén, Larinné arcán, a dajka szavaiban, Olga ürességében, Lenszki elhetetlenségében, a falu unalmában, a bálterem csillogásában; az író eljárásában, aki jó-hiszemű babonássággal nyugszik meg a jó pusztulásán, a gonosz győzedelmén.

A wertheri lelket, amelyről Dosztojevszkij a hivatott erkölcsbíró szigorúságával oly súlyos ítéletet mond, ismerjük: a feloszlás pingált kép-alakjára feszülő hibátlan szabású frakk. Talmi arany; pakfong-ágyú.

Puskin
kilenc éves korában

Országos Széchényi Könyvtár

18. évfolyam 1888. évi kiadás

Puskin lelke azonban, magába olvasztva Wertherből a bút, de a nemes, férfias, nem síró, mégis könnyörületes bút, az orosz lélekből meg a művészet és jó szív határai közé foglalt végletenesset, a mértéktartássá nemesített korlátoltságot s a gondolkozóvá tett jámborságot — Puskin lelke a legrokonszenvesebb emberi jelenségek egyike az egész világtörténelemben.

Könnyű és felelőtlen élet után megkomolyodott — ahogy ő mondja, Veuve Cliquot-tól a komoly Bordeaux-hoz pártolt — kicsit megkopótt, kicsit megfogyott benne a végtelen zengése, de szereti elnézni az embereket, szereti az embereket, a világot, úgy, ahogy vannak, a fényt emelő homállyal arculatukon. Ó, mindent meg kell látni és tisztán kell látni, mindent meg kell éreztetni, de nem kell mindent kimondani. Okokat keresni fölösleges s tán káros is. Semmi sem nagyon fontos s épp ezért a legkisebb dolognak is megvan a maga fontossága. Már akár Isten, akár az Atyuska rendezte így, nagy báb-színház a világ s aki okos és kedves, eljártssza rajt szerepét, aztán kiül a nézők közé, a tréfákon nem mosolyog, a síróval nem sír, mert maga is szavalta a bábok

szájába adott tréfákat, maga is elsírta a rendező előírása szerint könnyeit: így becsüli meg játszó báb a játszó bábót. De bármi történjék is, egyről nem szabad megfeledkeznünk: egyetlen fegyverünkről a Végzet, az Atyuska vagy önmagunk ellen: a lelki eleganciáról. Igen, mert

Boldog, ki jókor lemaradt a
Színpadról, habzó poharát
Ki nem ürité és saját
Regényét végig nem forgatta,
S egyszerre vált el tőle, mint
Én hagytam oda Anyegint.

LACZKÓ GÉZA

P U S K I N

PUSKIN az orosz lélek rendkívüli és talán egyetlen megnyilatkozása — mondja Gogol. Én még hozzáteszem: és prófétai is. Igen, kétségtelenül valami prófétai az ő megjelenése nekünk, oroszoknak. Puskin a mi valódi magunk-megismerése kezdetén jött, mely az orosz társaságban csak Nagy Péter reformjai után száz év múlva kezdett csirázni és megjelenése új, vezérlő fény nyel világította meg sötét utainkat. Ebben az értelemben Puskin ígéret és útmutatás.

Nagy költőnk munkásságában három periodust különböztetek meg. Most nem úgy beszélek, mint kritikus; csak érintem Puskin művét, hogy gondolataimat az ő prófétai jelentőségéről megmagya-

rázsam, és kifejtsem, hogy mit értek a prófétai jelenség alatt.

Mellékesen megjegyzem, hogy Puskin költői munkásságának korszakait nem határolják éles vonalak. Az *Anyegin* kezdete például nézetem szerint még első periodusához tartozik költészetének, a vége azonban a másodikhoz, amelyben Puskin már megtalálta ideáljait a hazai földben és szerető és látó lelkével teljesen magába fogadta őket.

Azt is szokás mondani, hogy Puskin első idejében az európai poétákat: Parnyt, André Chénieret és másokat, kivált Byront utánozta.

Igaz, Európa költői kétségkívül hatalmas befolyással voltak géniusza fejlődésére és ez a befolyás eltartott egész életén keresztül. És mégis, maguk a legeslegelső versei sem pusztá utánzások, annyira nem, hogy már ezekben kifejezést lel géniuszának rendízüli önállósága.

Utánzásokban sohasem található olyan önálló-

sága a fájdalomnak és olyan mélysége az önismertetnek, aminőt Puskin mutat például a Cigányokban, abban a poémában, melyet én föltétlen az első periodushoz számítok. Már nem is beszélek a teremtő erőről és hévről, amelyből sohase lenénk annyit nála, ha a költő csupán utánzó volna.

Alyeko-ban, a Cigányok hősének típusában már egy mély és erős, teljesen orosz eszme mutatkozik, amely később oly harmonikus tökéletességgel tér vissza Anyegin-ben, ahol majdnem ugyanazon Alyeko már nem fantasztikus világításban, hanem kézzelfoghatóan reális és érthető alakban lép föl. Alyekoban már megtalálta és geniálisan megrajzolta Puskin a boldogtalant, aki a hazai földön hazátlanul bolyong, a történelmi orosz mártírt, aki történelmi szükségszerűség a mi társaságunkban, mely rég elszakadt a néptől.

Természetes, hogy nemcsak Byronnál akadt rá. Ez a típus igazán és hibátlanul van rajzolva,

ez állandó típus, amely nálunk, Oroszországban hosszú időre megtelepedett. Ezek a hazátlan oroszok még ma is fedél nélkül bolyonganak és valószínűleg még soká nem fognak eltűnni. És ha napjainkban már nem is mennek a cigányok közé, hogy világeszményüket vad és különös életben keressék s a természet ölén pihenjék ki az intellektuális orosz társaság romlott és erkölcstelen életét – a szocializmusba merülnek, amely még nem létezett Alyeko idejében; új hittel mennek új mezőkre és nagy buzgósággal munkálják meg, Alyeko módjára, attól a gondolattól lelkesítve, hogy fantasztikus cselekvésükkel elérik céljukat és a boldogságot, nemcsak maguk, hanem az egész világ számára. Mert a hontalan oroszoknak éppen ilyen egyetemes boldogság kell, hogy megpihenhessen: alább nem adja; persze csak ameddig az elméletre szorítkozik. Mindig ugyanaz az orosz, csak különböző időkben. Ez az ember, ismétlem, éppen Péter nagy reformjai

után következő második évszázad elején bukkant fel a mi intelligens, a néptől elszakadt társaságunkban.

Persze, az orosz entellektüellek túlnyomó többsége, akkor, Puskin idejében épp úgy, mint ma, békésen szolgált az állami intézményeknél, vasutaknál és bankoknál, vagy egyszerűen minden lehető módon pénzt szerzett, vagy éppenséggel tudományokkal foglalkozott és előadásokat tartott – és mindezt szabályosan, lustán és békésen, fizetések élvezetében, preferánszjátékkal s a legkisebb szándék nélkül, hogy egy cigánykaravánhoz, vagy más, korunknak jobban megfelelő helyre meneküljön. – Legföljebb hébehóba liberális beszédek tartanak az európai szocializmus egy árnyalatával, amely azonban már jóindulatú orosz karaktert öltött, de ez is csak a kor egy kérdése.

Mit tesz az, hogy az egyik még el sem kezdett nyugtalanságot érezni, mialatt a másik már elérte a

bezárt ajtókat és alaposan nekiment a fejével? Mindenki megéri ezt a maga idejében, ha nem lépett a néppel való alázatos érintkezés egészséges útjára. És ha mindjárt nem is éri meg mindenki: elegendő, ha csak a kiválasztottak, a nyugalanságba esettek tizedrésze annyira jut, hogy a nagy többségnek se legyen többé nyugalma.

Alyeko természetesen még nem tudja vágyát kellő szavakba öltöztetni: nála még minden valamelyest elvont, csak vágyódás a természet után, panasz a művelt társaság ellen, könnyek egy igazságért, amelyet valaki valahol elveszített s amelyet lehetetlen megtalálnia. Van benne valami Jean-Jacques Rousseau-ból is. Miből áll ez az igazság, hol és miben tudna kifejeződni és mikor veszett el, azt persze ő maga sem tudja megmondani, de őszintén szenved.

A fantasztikus és türelmetlen ember egyelőre túlnyomóan külső jelenségektől várja a megmentést; hiszen úgys is kell lennie: »Az igazság bizo-

Pushkin
(Verne rajza után)

Országos Széchényi Könyvtár

adott
(melyet azonosít)

nyára valahol kívül van, talán valamely másik, például nyugateurópai, szilárd történelmi szerkezetű, szilárdan álló társadalmi és polgári életű országban».

Sohasem fogja megérteni, hogy az igazság mindenekelőtt benne magában van és hogy is érthetné meg: hiszen idegen a maga földjén, egy egész század óta elszokott a munkától, kultúrája nincs, – négy fal között nőtt fel, mint egy intézeti növendék, különös gépies kötelességeket teljesített, a tizennégy hivatalnokosztály egyikéhez vagy másikához való tartozandósága szerint, amelyekbe a művelt orosz társaság be van sorozva. Egyelőre csak egy kitépett, a levegőben lebegő fűszál. És ezt maga is érzi és szenved miatta, gyakran nagyon is fájdalmasan!

Mi van abban, hogy – ámbár az örökös nemes-séghez tartozik és minden valószínűség szerint jobbágysai vannak, – mint szabad nemes megengedte magának azt a kis képzelgést, hogy olyan

emberekért rajongjon, akik törvény nélkül élnek s hogy egyideig egy cigánybandával egyetemben medvét táncoltatott és vezetgetett?

Természetesen még leghamarább egy asszony – egy vad asszony, ahogy egy költő mondja – adhatott neki reményt a kétségbeeséséből való menekvésre és odarohan könnyelmű, de szenvedelmes hittől lelkesen, Szemfirához: »Itt van az én menedékem, itt van talán a boldogságom, a természet ölen, messze a világtól, ezeknél az embereknél, akiknek se civilizációjuk, se törvényeik nincsenek!«

Azonban mi lesz ebből? Ennek a vad természetnek feltételeivel való első összeütközésénél mégsem győzi lelki erővel és kezét vérrel mocskolja be. A boldogtalan álmodozó nemcsak a világharmónia számára nem alkalmas, hanem még a cigányok közé sem való, akik elűzik bosszú nélkül, gyűlölet nélkül, méltóságosan és egyszerűen:

Kevély ember, hagyj el te minket,
Élünk vadon, törvényünk nincsen,
Nem ítélünk, nem gyilkolunk . . .

Mindez természetesen fantasztikus, de a kevély ember jól van rajzolva és reálisan. Elsőnek ábrázolta nálunk Puskin és ezt meg kell jegyezni. És igazán így van: ha valami nem tetszik neki, ráveti magát egy akárkire és megbünteti a sérelméért; vagy, ami még kényelmesebb, eszébe jut a tizennégy hivatalnokosztály egyikéhez tartozása és talán (akadtak ugyanis ilyen esetek!) a büntető és gyilkoló törvényt hívja fel, csakhogy személyes sérelmét megtorolja.

Ó nem, ez a geniális poéma nem utánzás! Itt már a kérdésnek, az átkozott kérdés-nek a néphit és a népi igazság értelmében való orosz megoldása van jelezve: »Álázd meg magad, kevély ember, és mindenekelőtt törd össze a gőgöd. Álázd meg magad, dologtalan ember, és dolgozz mindenekelőtt a nép szántóföldjén» — ez az

igazságnak és a nép eszének megfelelő megoldás.

»Az igazság nem rajtad kívül, hanem benned magadban van, találj meg, engedelmeskedj magadnak, győzd le magadat és látni fogod az igazságot. Nem a dolgokban van ez az igazság, nem rajtad kívül, nem valahol túl a tengeren, hanem mindenekelőtt a magadért való magad fáradságában. Ha legyőzöd, ha megfékezed magad, olyan szabad léssz, amilyennek nem is álmodtad magad és egy nagy művet fogsz megkezdeni és másokat szabaddá tenni és látni fogod a boldogságot, mert életed meg fog teljesedni és végre megérted népedet és az ő szent igazságát. A világ harmóniája nincs a cigányoknál, sem másvalahol nincsen, ha magad méltatlan, gonosz és kevély vagy és az életet ingyen akarod, anélkül, hogy arra gondolnál, hogy meg is kell fizetned érte.«

A kérdésnek ez a megoldása már igen világos

san meg van jelölve Puskin költeményében. Még tisztábban jut kifejezésre Jevgennij Ąnyeginben, többé nem fantasztikus, hanem kézzelfoghatóan reális költeményben, melyben a valódi orosz élet olyan teremthő erővel és befejezettséggel van megtestesítve, ahogy még soha Puskin előtt és talán még ő utána sem.

ANYEGIN Pétervárról jön, – magától értetődik, hogy Pétervárról; ez föltétlen szükség volt és Puskinnak nem volt szabad elhallgatni hőse életrajzában egy ilyen lényegesen reális vonást. Ismétlem, ugyanazon Alyeko ő, kivált később, mikor vággyal tele felkiált:

Mért nem bánt a paralízis,
Mint Tula mágisztrátusát?

A költemény elején félig még nyegle és szalonhős és sokkal kevesebbet élt, semhogy már teljesen ki lehetne ábrándulva. De már megkísérti és megkínozza a titkos unalom nemes démona.

A falusi magányban, hazája szívében természetesen nem érzi magát otthonosan. Nem tudja, mihez fogjon, vendégnek érzi magát magánál. Később, mikor tele vágyódással bebarangolja saját hazáját és idegen országokat, mint kétségtelenül okos és kétségtelenül igazmondó ember, az idegeneknél is idegennek érzi magát. Bár szereti a hazai földet, de nem hisz benne.

Természetesen hallott a hazai ideálokról is, de azokban sem hisz. Csak az abszolút lehetetlenségében hisz valamelyes munkának a hazai mezőkön és azokra, akik hisznek benne – és akik akkor épp oly kevesen voltak, mint ma – szomorú mosolygással néz le. – Lenszkijt egyszerűen unalomból ölte meg: ki tudja, tán sóvárgásból a világideál után, mert ez fölötte oroszos volna és nagyon valószínű

Egészen más Tatjana: ő erős, a talaján biztosan álló típus. Mélyebb, mint Anyegin és persze okosabb is, mint ő. Már pusztán nemes ösztö-

nével is megsejti, hol az igazság és ez megnyilatkozik a költemény fináléjában is. — Puskin talán jobban is tette volna, ha Tatjánáról és nem Anyeginről nevezi el a költeményt, mert Tatjana a tulajdonképeni hősnője.

Pozitív és nem negatív típus, pozitív szépség típusa, az orosz aszszony apoteózisa és őt választotta ki a költő, hogy Tatjana és Anyegin utolsó találkozásának híres jelenetében a költemény eszméjét kimondja. Sőt azt lehet mondani, hogy ilyen pozitív szépségű női típus egész szépirodalmunkban nincs több, kivéve talán Liza alakját Turgenyev Nemesi fészek-jében.

Az a megszokás azonban, hogy mindent felülről nézett, azt hozta magával, hogy Anyegin egyáltalán nem ismerte föl Tatjánát, mikor először látta falun, egy tiszta, ártatlan fiatal lány alakjában, aki előtte nyomban szemérmes bátortalanságot érzett. Nem tudta fölismerni a szegény leányban a bevégeztséget és tökéletességet és talán

Puskin felesége
(Egykorú akvarell után)

Országos Széchényi Könyvtár

igazán erkölcsi embrió-nak tartotta. Tatjana – mint embrió – és épp Anyeginhez írt levele után!

Ha a költeményben valaki erkölcsi embrió, az persze maga Anyegin, ez minden kétségen kívül áll. – Nem ismerhette meg a leányt: hát ismeri egyáltalában az emberi lelket? Absztrakt ember, nyugtalan álmodozó egész életén keresztül. Később, Péterváron sem ismerte föl az előkelő hölgyben, mikor már, ahogy maga mondta leveleiben Tatjánának, »lelkével minden tökéletességet felfogta«. De ezek csak szavak: egész életében nem ismerve és nem méltányolva haladt el mellette.

Ha talán akkor, első találkozásuknál, véletlenül az angol Childe Harold, vagy maga Lord Byron ott lett volna, aki Anyegint a leány szerény, szérmes szépségére figyelmezteti, akkor persze Anyegin ámult volna és el lett volna ragadtatva, mert az ilyen világfájdalmakat hordozókban néha sok szellemi lakáság rejtőzik!

Ez azonban nem történt meg és a világharmónia keresője, — miután egy prédikációt tartott a lánynak és tulajdonképen nagyon tisztességesen viselkedett, — világfájdalmával s az ostoba rosszszaságból kiontott vérrel a kezén, útrakelt, hogy bejárja hazáját — amellet még csak nem is lát belőle semmit — és erőtől, egészségtől duzzadva felkiált:

Ifjú vagyok, szívós élettől duzzadt,
Minek? Ó, mit adhat a lét?

Tatjana azonban megértette. A költő a regény halhatatlan strófáiban úgy állítja be, ahogy fölkeresi az ő számára még csodálatos és talányos ember házát. A strófák művészi bevezettségéről, utólérhetetlen szépségéről és mélységéről már nem is beszélék.

Itt van a férfi szobájában, sorra nézi könyveit és egyéb dolgait és igyekszik belőlük a férfi lelkét felfogni, rejtélyét megoldani és az erkölcsi embrió hirtelen elgondolkozva megáll, a talány

nyitjának sejtelmében különös mosollyal s ajkai halkan susogják :

Vajjon nem paródia-e hát?

Igen, ezt kellett susognia, eltalálta. Későbbi, pétervári találkozásuk idején, sok év múltán, már tökéletesen ismeri a férfit. Ki mondta egyébként, hogy az udvari élet bomlasztón befolyásolta lelkét és hogy állása a legmagasabb társaságban és e társaság fogalmai voltak az oka vonakodásának, Anyegint követni?

Nem, ez korántsem úgy volt. Nem, ő még ugyanaz a Tanja, a régi, falusi Tanja! A ragyogó pétervári élet nem rontotta meg, ellenkezőleg, nyomta, megtörte és ő szenved; gyűlöli szalonhölgy helyzetét és aki másképp ítél, az egyáltalán nem érti, hogy mit akart mondani Puskin. És határozottan nyilatkozik Anyeginnek :

Ám hitvесе vagyok egy másnak,
Kihez örökre hű leszek.

Ezt mondta, mint orosz asszony és ebben van az apoteózis. Kimondja a költemény igazságát. Nem akarok egy szót sem szólni vallásos meggyőződéséről, a házasság szentségéhez való viszonyáról, nem, ezt nem akarom érinteni. De kérdem: azért vonakodik-e, hogy kövesse, — jól lehet maga mondta meg neki: »Szeretem!« — mert »mint orosz asszony« (és nem délvidéki, vagy francia) képtelen merész lépésre és nincs ereje kötelékeit széttépni, nincs ereje a becsület, a gazdagság, társadalmi állása varázsát, az erény követeléseit feláldozni?

Nem, az orosz asszony vakmerő. Az orosz asszony bátran követ mindent, amiben hisz és ezt már bebizonyította. De ő, Tatjana, »egy másnak hitvесе, akihez örökre hú marad«. De hát kihez hűséges? Minő kötelességekhez? Tán ehhez a vén generálishoz, akit nem szerethet, mert Anyegint szereti és akihez csak azért ment, mert »az anyja könnyek közt könyörgött« és mert

megbántott és megsebzett lelkében akkor csak kétségbeesés volt, semmi remény, még a leghalványabb fénysugárka sem?

Igen, hű ehhez a tábornokhoz, a férjéhez, a becsületes emberhez, aki szereti és becsüli és büszke rá. Ha az anyja könnyörgött is; a beleegyezését ő adta, senki más, ő maga esküdött meg, hogy hű asszonya lesz. És ha csak kétségbeesés vitte is a házasságba, hozzá, most ez az ember az ura, és hűtlensége szégyennel és gyalázattal borítaná és megölné.

Hát szabad-e az embernek boldogságát egy másíknak a boldogtalanságára alapítani? A boldogság nemcsak a szerelem gyönyöreiből áll, hanem a lélek legfelsőbb harmóniájából is. Mivel lehet a lelket megnyugtatni, ha az ember mögött tisztátalan, kegyetlen, embertelen cselekvés van? Csak azért szökjék, mert saját boldogsága int? De micsoda boldogság lehet az, ha idegen boldogtalanságra épül?

Engedelmet kérek: képzeljék el, hogy Önök maguk intézik az emberi sors építését azzal a céllal, hogy végső fokon az embereket boldogítsák, hogy végre nyugalmat és békét adjanak nekik. Képzeljék el továbbá, hogy e cél elérésére föltétlenül és kikerülhetetlenül halálra kell kínozni nem több, csak egyetlenegy emberi lényt, s még többet mondok: egy nem is értékes, sőt némely ízlésnek nevetséges lényt, nem egy nagy Shakespearet, csak egyszerűen egy fiatal asszony becsületes vén urát, aki vakon hisz a felesége szerelmében, holott nem ismeri a nő szívét, — akit becsül, akire büszke, aki az üdvössége és a nyugalma.

Tehát arról van szó, hogy ezt az egyetlen embert meg kell becssteleníteni, halálra kell gyötörni és ennek a megbecstelenített aggastyánnak a könnyeire alapozni az épületet! Véghez akarják vinni az építést ilyen feltételek mellett? Ez a kérdés.

És csak egy pillanatra is feltételezhetik-e Önök,

hogy az emberek, akiknek az épületet emelték, elfogadják Önöktől a boldogságot, ha ennek az építménynek a fundamentuma egy még oly jelentéktelen, de irgalmatlanul és igazságtalanul halálrakínzott teremtetés szenvedése s hogy ennek a boldogságnak elfogadása után örökre boldogok is lennének?

Mondják meg Önök, Tatjana az ő fenséges lelkével, szívével, mely oly sokat szenvedett, határozhatott-e másként? Nem, a tiszta orosz lélek így dönti el a kérdést: »Legyek bár én magam a vesztes, legyen bár a boldogtalanságom mérhetetlenül nagyobb, mint ezé az aggastyáné, ne tudjon bár senki, maga ez agg sem, az én áldozatomról és ne méltányolja bár soha senki, — de úgy nem akarok boldog lenni, hogy egy másikat tönkretegyek!«

Ez itt tragédia és le is játszódik; a határt nem lehet többé átlépni, már késő és így utasítja el Tatjana Anyegint.

Ellene fogják vetni: hisz Anyegin is boldogtalan, az egyiket megmentette, a másikat tönkretette. Engedjék meg, ez más kérdés, sőt talán a legfontosabb az egész költeményben.

A problémának egyébként, miért nem ment el Tatjana Anyeginnel, nálunk, legalább is irodalmunkban, igen jellemző előzményei vannak. Legjellemzőbb, hogy e kérdés morális megoldása nálunk hosszú ideig kétségeket okozott.

Én azonban azt hiszem, hogy még ha Tatjana szabad lett volna is, ha férje meghal s özvegyen marad, akkor sem követte volna Anyegin. Hiszen meg kell érteni ennek a jellemnek egész lényegét.

Tatjana látja, kicsoda Anyegin; az örök hontalannak feltűnt egy asszony, akit előbb majdnem megvetett, új, csillogó, neki elérhetetlen környezetben: ez a környezet talán a legfontosabb a dologban.

A kis leányt, akit egykor csaknem lenézett,

Наполеонами и Савойскими
вѣдѣми позанимался оное Тру
Одесского Градоначальника Маршала
дѣл замедленіе отправленія изъ
Одессы къ Высшему начальству в
Губерніи Топографическую; неимѣ-
ннѣе каждаго нѣдѣю на пути по-
ложивъ препятствія, а по прибытіи
въ Псковъ бывша лично къ
Тру Градоначальнику Губерніи.
Одесса 29. мая 1824.

Копію сего письма Александръ
Пушкинъ

Puskin kezevonása

Országos Széchényi Könyvtár

most a társaság csodálja, azok a körök, amelyek Anyegin számára – az egész világ felé irányzott törekvése ellenére – szörnyű tekintélyt jelentenek; hisz ezért rohan az asszonyhoz szinte elkáprázva. Ez az én ideálom – kiáltja – ez a menekvésem, ez sóvárgásom célja, előbb nem vettem észre, de »az üdv már oly közel volt, oly megfogható!« És ahogy régebben Alyeko Szemfirát, úgy rohanja meg Tatjánát, szeszélyes fantáziájával mindenféle megoldást keresve.

És Tatjana ezt ne tudná, hát nem látott rajta által már régen? Bizonyosan tudja, hogy alapjában véve Anyegin csak a saját új fantáziáját szereti, nem őt, a most és mindig szerény Tatjánát. Tudja, hogy valami másnak tartja őt, mint aki a valóságban, hogy talán nem is őt szereti, hogy tán éppenséggel nem is szeret senkit és képtelen szeretni, ha még annyira szenved is!

Szereti az ábrándot, de ő maga is, Anyegin,

ábránd, képzelődés. Ha vele menne, már holnap kiábrándulna és a maga szenvedélyét gúnnal nézné le. Sehol sincs talaja, széltől kergetett fűszál ez az ember.

Tatjana azonban éppen nem ilyen, kétségbeesésében, a gyötrő megismerésben, hogy élete tönkrement, még mindig van valamije, szilárd és meg nem rendülő, amire lelke támaszkodik. Ez a valami: a gyermekkorára, otthonára, a falusi magányra, hol szerény, tiszta élete kezdődött, öreg dajkája sírja fölött »a keresztre és a lombok árnyékára« vonatkozó emlékei.

Igen, most ezek az emlékek s a múlt képei mindennél drágábbak előtte; ezek az egyetlen kincs, amiye megmaradt még, de ezek megmentik a végső kétségbeeséstől. És ez nem kevés, ez nagyon sok, mert ez alapkő, valami meg nem ingatható, szét nem rombolható. Itt van az érintkezési pont a hazával, a néppel és szentséges erekléivel.

De mije van Anyeginnek és micsoda ő maga? Csak nem fogja tán követni puszta szánszálomból, hogy örömet szerezzen neki, hogy végtelenül szerető részvéteből a boldogság fantomjával ajándékozza meg, bizonyosan tudva, hogy már holnap ki fogja csúfolni ezt a boldogságot.

Ó, nem; vannak mély és erős lelkek, akik legszentebbjüket még végtelen részvéteből sem tesszik ki soha tudatosan a gúnynak. Nem, Tatjana nem mehetett Anyeginnel.

Puskin tehát Anyegin-jében, e halhatatlan és utólérhetetlen költeményben, mint nagy népköltő lépett föl, aminő előtte még nem volt. Egy csapásra, a legtalálób és legélelátásúbb módon fogta meg lényünk mélyét, a mi, a nép fölött álló társaságunkét.

PUSKIN, aki a hazátlan orosz típusát napjainkban és napjaink előtt megállapította, melynek történelmi sorsát és hatalmas jelentőségét a mi jövőendő sorsunkra geniális ösztönével eltalálta és melléje állította a pozitív és kétségbevonhatatlan szépség típusát egy orosz asszony alakjában, — ugyanez a Puskin mutatott nekünk (természetesen megint elsőül az orosz írók között) ennek a periodusnak többi munkájában egész sor szép orosz típust, amelyeket az orosz nép gyermekei között talált.

Legfőbb szépségük ezeknek a típusoknak az ő igaz voltuk, olyannyira kétségtelen és kézzelfogható igazságuk, hogy már nem lehet leta-

gadni őket: mintha kőből volnának kivésve. Újból emlékeztetem Önöket, hogy nem mint kritikus beszélek s ezért nem fogom gondolataimat költőnk e geniális művének beható irodalmi értékelésével kibővíteni.

Az orosz szerzetes és krónikás típusáról például egész könyvet lehetne írni, hogy rámutassunk teljes nagy jelentőségére ezeknek a fenséges orosz alakoknak, akiket Puskin az orosz földön talált, akiket leírt és örök időkre élénk állított, kőbe vésetten, az ő kétségtelen, alázatos és fenséges szépségükben, mint bizonyosságát a népelet hatalmas szellemének, mely ilyen megrendíthetetlen igazságú alakokat tud felmutatni. Ez a típus adva van, szilárdan áll, nem lehet benne kételkedni, nem lehet rámondani, hogy csak a költő kitalálása és eszményesítése. Önök maguk is látják és elismerik, hogy igenis, van; következésképpen létezik a nép lelke is, mely alkotta, következésképpen van ennek a léleknek élő ereje

is, még pedig nagy és mérhetetlen. Mindenütt kihallatszik Puskinnál az ő hite az orosz jellemben s szellemi erejében; s ahol ez a hit megvan, ott reménység is van, — az orosz emberbe vetett nagy remény.

Dicsőséget és jót remélve,
Nézek előre aggály nélkül,

mondja a költő más alkalommal, de ezeket a szavakat egész nemzeti irányú alkotó munkásságára lehet vonatkoztatni.

Egy orosz író sem egyesült még oly szívből és rokoniasan népével, — sem előtte, sem utána — mint Puskin. Hogyne, íróink között van elég ismerője népünknek, akik talentumosan, találóan és szeretettel is írnak népünkről; de ha az ember Puskinnal hasonlítja össze őket, valamennyien — eddig csak egy, legföljebb két kivétellel késői utánpótlás közül — urak, akik a népről írnak. A legtehetségesebbeknél, magánál e két kivételnél

is áttör itt-ott valami fennhéjázó, valami egy más környezetből, egy más világból, valami iparkodás a népet magukhoz emelni s ezzel a fölémeléssel boldogítani. Puskinnál azonban igazi rokonságot találunk a néppel – amely olykor határos a meghatódással. Olvassuk csak el a medve történetét, melynek nőstényét megölte a paraszt, vagy gondoljunk erre a versre:

Iván sógor, hogyha iszunk . . .

és érteni fogják, mit akarok mondani.

A MŰVÉSZETNEK és a művészi meglátásnak mindezen kincsét nagy költőnk szinte útmutatóként jelölte meg az utána következő költők, az ő földjén szántók számára. Határozottan mondhatjuk: ha Puskin nem lett volna, nem volnának a későbbi költők sem. Egész bizonyosan nem állottak volna elő akkora erővel és világossággal, nagy tehetségük ellenére, mint aminőt utóbb, már napjainkban is, fel tudtak mutatni.

De nem csupán a költészetről van szó, nem csak a művészi alkotásról: ha Puskin nem lett volna, nem jutott volna talán sohasem oly megingathatatlan erővel kifejezésre (mint később, bárha nem is mindenkinél, hanem csak igen ke-

Puskin a ravatalon
(Borel rajza után)

Országos Széchényi Könyvtár

veseknél) hitünk a mi orosz önállóságunkban, a mi, most már öntudatos reménységünk népünk erőiben s végül hitünk a mi eljövendő önálló rendeltetésünkben az európai nagy népcsalád ölen.

Puskinnak ez a jelentősége különösen akkor tisztázódik teljesen öntudatossá, ha az ember abba mélyed belé, amit én művészi tevékenysége harmadik periodusának nevezek.

És itt újra mondom: ezek között a korszakok között alig lehet éles határokat vonni. Magának e harmadik periodusnak egyes művei is születettek költőnk pályájának legelején, mert Puskin mindig teljes és tökéletesen kifejlődött szervezet volt, amely minden csirát magában hordott és nem kívülről fogadta be őket. A külső világ csak azt keltette föl benne, ami már lelke mélyén ott volt.

Ez a szervezet azonban fejlődött és fejlődésének időszakaszait csakugyan követni lehet, épp

úgy meg lehet állapítani minden egyes időszaknak a maga különleges karakterét és a lassanként való átmenetet egyikből a másikba. Így a harmadik periódusba műveinek ama csoportját lehet számítani, melyekben túlnyomóan egyetemes eszmék ragyognak fel, amelyekben más népek költői alakjai tükröznek s e népek génuszai öltönek testet. Ezek némelyike csak Puskin halála után jelent meg.

És éppen ebben a periódusban ábrázol költőnk valami csodálatosat, előtte nem létezött és nem hallottat. Az európai irodalmak ugyan kolosszális művészi lángelmékkel dicsekedhetnek: Shakespeare-rel, Cervantes-szel, Schiller-rel. De mutasson nekem valaki ezek között a nagy génuszok között egyetlenegyét is, aki olyan egyetemes rezonáló képességgel rendelkezett volna, mint Puskin.

Ez a képesség — az orosz nép legfontosabb képessége — közös vele és népünkkel és éppen ez teszi őt elsősorban népköltővé.

A legeslegnagyobb európai költők sem tudták soha egy idegen, talán szomszédos nép génuszát, a lelkét, e lélek egész titkos mélységét és küldetésének egész sóvárgását akkora erővel testesíteni meg önmagukban, mint Puskin tudta.

Ellenkezőleg, ha európai költők idegen népek felé fordultak, többnyire a maguk népiségébe öltöztették őket s mindent a maguk esze után magyaráztak. Még maga Shakespeare is így tesz: olaszai például mindig, változatlanul ugyanazok az angolok.

Puskin egyetlen a világ összes költői között, aki egy más népiségben fel tud olvadni. Itt vannak Jelenetek a Faustból, A fősvény lovag című művei és az Élt egyszer egy szegény lovag ballada. El kell olvasni Don Juanját: ha nem állna alatta Puskin neve, soha senki sem sejtene, hogy nem spanyol írta. Minő mély, fantasztikus alakot találunk Lakoma a dögvész idején című költeményében! De ezekben

a fantasztikus alakokban Anglia géniuszt látja az ember; a költemény hősének ez a pompás dala a pestisről, Marynak ez a szép dala:

Gyermekeink hangja hallszott
Iskolaszobák során –

angol dal, a britt géniusz vágyódása, sírása, jövődjének kínos megsejtése. El kell olvasni különös sorait:

Vándorlás közben egy vad völgyön vonulva ...

melyek majdnem szószerinti visszaadása egy ó-angol vallásos szektárius (Bunyan) furcsán misztikus prózai művéből* az első három oldalnak, – de csak egyszerű utánköltés volna ez?

A versek szomorú és kábult muzsikájában érzi az ember az északi protestantizmus legmélyebb lelkét, az angol eretnek lelkét, a partot nem érő misztikusét tompa, sötét és leküzdhetetlen törekvésével és misztikus álmainak egész korlátatlanságával.

* The Pilgrim's progress című allegorikus elbeszélése. L. G.

Ha ezeket a különös verseket olvassuk, a reformáció évszázadainak lelkét véljük érezni, az ember megérti a születő protestantizmus harcias tüzét, sőt megérti magát a történelmet is, még pedig nem csupán az értelmével, hanem úgy, mintha maga is ott lett volna, mintha látta volna a szektáriusok felfegyverzett seregét, mintha himnuszait velük énekelte, misztikus elragadtatásban velük sírt és ugyanabban hitt volna, amiben ők hittek.

Egyébiránt itt vannak e vallásos miszticizmus mellett a szintén vallásos strófák a Koránból, vagyis szabadon a Korán után: — nem az izlám-e ez, nem a Korán lelke-e tulajdonképen és a kardja, a hitnek együgyű nagysága és fenyegető, véres erőszakossága?

És itt van az ókor is, — itt vannak az Egyiptomi éjtszakák, — a földi istenek, akik népük felett trónolnak, a nép géniuszát és törekvését már megvetik, a népben nem hisznek többé,

elszakadásukban megtévelyodtak és unalmukat fantasztikus borzalmak gyönyörével – a rovarok, a hímjét felfaló pók kéjelgésével – igyekeznek elűzni.

A leghatározottabban kijelentem, hogy nem volt még költő akkora egyetemes rezonáló készséggel, mint Puskin, sőt nem is rezonáló képességéről van szó, hanem e képesség bámulatos mélységéről, szellemének más népek szelleméhez való áthasonulásáról, e majdnem tökéletes áthasonulásról, amely egészen csodaszerű, mert ez a jelenség az egész világ egyetlen más költőjénél sem ismétlődik meg. Csak Puskinnál találjuk ezt s ebben az értelemben, – ismétlem – Puskin egyetlen s ezért, ahogy én nevezem, prófétikus jelenség, mert... mert ebben nyilvánult meg legerősebben nemzeti orosz ereje, poézisének népiessége, a népszellem, de további fejlődésében, jövődönk népszelleme, amely jelenünkben már benne van – és prófétikusan nyilvánult meg.

Hiszen, végső céljait tekintve, mi egyéb az orosz néplélek ereje, mint a világegyetemesség és az emberi egyetemesség után való törekvés? Mikor Puskin teljesen népies költővé lett, megfogta a nép erejének nagy, eljövendő jelentőségét, mi-
helyt ezzel az erővel érintkezésbe jutott. E pon-
ton már jövőbe látó próféta.

MI NEKÜNK IGAZÁBAN Nagy Péter reformja, nemcsak a jövőben, hanem abban is, ami már megvolt, ami már kézzelfogható volt? Mit jelentett nekünk ez a reform? Nem csupán az európai ruhák, szokások, találmányok és tudományok átvétele volt mégsem. Nézzük csak meg közelebbről a dolgot. Igen, igen, nagyon meglehet, hogy Péter eleinte csak ilyen értelemben fogott a reformokhoz, azaz tisztán hasznossági szempontból; de később, eszméjének további kifejtésében már kétségkívül bizonyos titkos ösztönt követett, mely munkájában jövőendő célok felé hajtotta, sokkal hatalmasabb célok felé, mint a közelfekvő hasznosság.

Puskin halotti maszkja

Nemzeti Széchényi Könyvtár

Magyar Nemzeti Könyvtár

Épp úgy az orosz nép sem pusztá hasznosságból fogadta el a reformokat, hanem mivel ösztöne majdnem kétségtelenül nyomban bizonyos más célt sejtett meg, amely hasonlíthatatlanul magasabb volt, mint e gyakorlati hasznosság, — sejtette ezt a célt, ismétlem, öntudatlanul, de mégis közvetlenül és elevenen.

Mi akkor azonnal a legelőbb egyesülés, az egyetemes emberi egyesülés után kezdtünk törekedni! Lelkünkbe nem ellenségesen (amint látszólag kellett volna), hanem barátságosan, tökéletes szeretettel fogadtuk be más nemzetek génuszait, valamennyiét együtt, egyszerre, anélkül, hogy egyik vagy másik népnek elsőbbséget adtunk volna; ösztönünk már majdnem első lépésre megkülönböztette és elhárította az ellenmondásokat, a különbségeket mentegelve és alkalmazkodva hozzájuk és már éppen most öntudatossá vált készségünket és hajlandóságunkat a

nagy árja törzs minden népével való egyetemes emberi egyesülésre.

Igen, az orosz ember rendeltetése kétségtelenül egész Európára és az egész világra szól. Valódi orosznak, egészen orosznak lenni (végső soron, ezt tessék aláhúzni!) talán csak annyit tesz, mint minden ember testvérének, ha úgy tetszik, egyetemes ember-nek lenni. A mi szlavofilságunk és nyugatiasságunk csak egy nagy, ámbár történelmileg szükséges félreértés. A valódi, az igazi orosznak Európa és a nagy árja törzs sorsa épp oly drága, mint maga Oroszország, mint a hazai föld sorsa, mert sorsunk a világegyetemesség, még pedig nem a karddal kiküzdött, hanem a testvériség erejével és az emberek egyesülésére való testvéri törekvéssel megszerzett. Ha az ember Péter reformját követő történelmünkbe bele-mélyed, már megtalálja nyomait és értelmezését ennek az eszmének, ennek a gondolatomnak, ha úgy tetszik, hát Európa népeihez való vonatko-

zásaink mivoltában, sőt hivatalosan követett állampolitikánkban is.

Hiszen mit tett Oroszország e két századév során külpolitikájában egyebet, mint szolgálatokat Európának, még pedig talán nagyobbakat, mint saját magának? Nem hiszem, hogy politikusaink ügyetlensége volna csak oka. Európa népei nem is tudják, milyen drágák nekünk!

A jövőben, hiszem, megértjük, – persze nem mi, hanem a jövődő orosz emberek valamennyien, kivétel nélkül, – hogy igazi orosznak lenni nem egyéb, mint: törekedni az európai ellentétek végleges kibékítésére, az európai vágyódásnak megmutatni a kivezető utat az orosz egyetemes és mindeneket egyesítő lélekben, ebbe a lélekbe testvéri szeretettel befogadni minden testvérünket s végül és végre kimondani talán a nagyáltalános harmóniának, minden nép Krisztus és az evangélium törvényei szerint való végleges, és testvéri egyesülésének megföllebbezhetetlen szavát!

Ó, tudom, nagyon jól tudom, hogy szavaim révült rajongóknak, túlzóknak, fantasztikusoknak tűnhetnek föl. Legyenek: nem bánom, hogy kimondtam őket. Ki kellett mondani őket, kiváltképen most, nagy géniuszunk ünneplésekor, aki éppen ezt az eszmét testesítette meg művészi erejével. Ezt a gondolatot már mások is nem egyszer kimondták, éppenséggel nem új, amit mondok. Mindenekelőtt a magunk túlbecsülésének fog látszani: »Nekünk és a mi szegény, műveletlen országunknak volna ilyen rendeltetésünk? Minket illet, hogy az emberiségnek új ígét hirdessünk?»

De hát gazdasági dicsőségről beszéltem én, a kard vagy a tudomány dicsőségéről? Én csak a népek testvériesüléséről szólok, és arról, hogy az orosz szív ilyen egyetemes testvéri egyesítésre talán inkább van hivatva, mint a többi népek szíve és utalást látok erre történelmünkben, tehetséges embereinkben, Puskin művészi géniuszában. Jó, lehet országunk akármilyen szegény, de

ezen a szegény országon »szolga képében Krisztus maga ment végig áldásával«.

Miért ne ragadnánk meg mi is az Ő utolsó szavát? És hát ő maga nem jászolban jött-e a világra? Ismétlem: mi legalább Puskinra hivatkozhatunk, géniuszának egyetemességére, egyetemes emberi voltára. Hiszen ő értette a módját, hogyan kell idegen géniuszokat sajátjaiul olvasztani lelkébe. Az orosz szellem egyetemességre törekvését mindenesetre kétségbevonhatatlanul megszólaltatta a művészetben, a művészi teremtésben és már ebben is fontos útmutatás rejlik. Ha gondolatunk csak képzelgés, ez a képzelgés legalább Puskinra támaszkodhatik.

Ha tovább él, talán oly halhatatlan, messzire fölmagasodó orosz lelkeket rajzolt volna meg, amelyeket már könnyen megérthettek volna európai testvéreink; talán sokkal közelebb hozott volna bennünket az európaiakhoz, mint most vagyunk, megmutatta volna nekik törekvésünk

egész igazságát és akkor jobban megértenének, mint most, belénk látnának és nem tekintenének ránk olyan gőgösen és gyanakvón, ahogy most teszik.

Ha Puskin tovább él, talán magunk között is kevesebb félreértés és egyenetlenség volna, mint most van. Isten másként akarta. Puskin erejének teljes virágában halt meg és kétségtelenül egy titkot vitt magával a sírba. És most már nála nélkül fejtjük meg ezt a titkot.

* * *

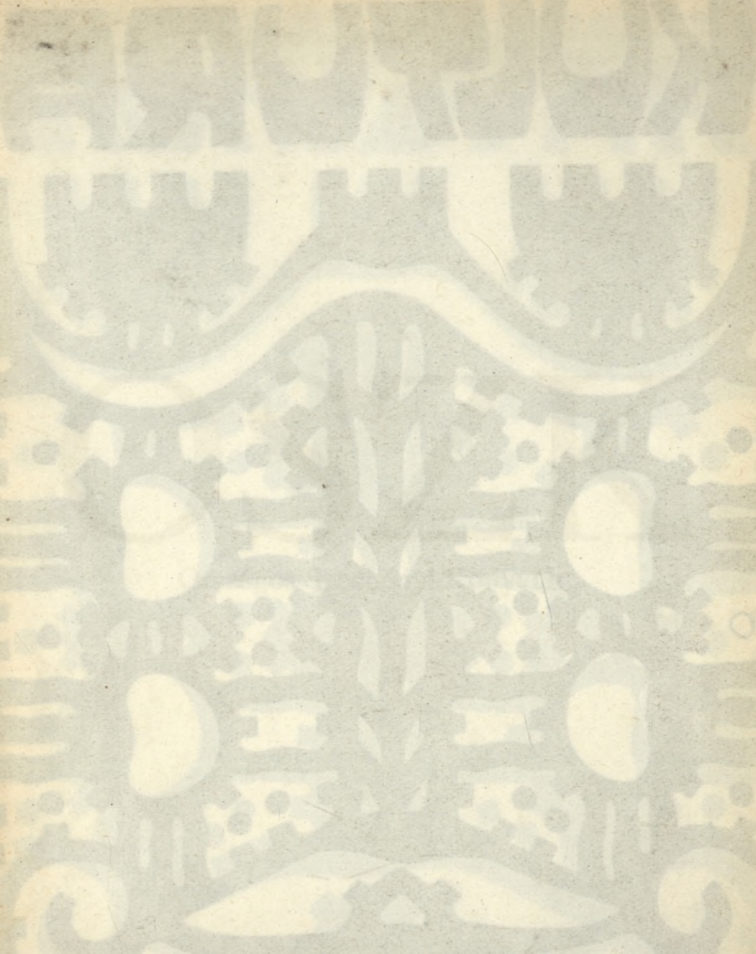

A KULTURA KÖNYVTÁR

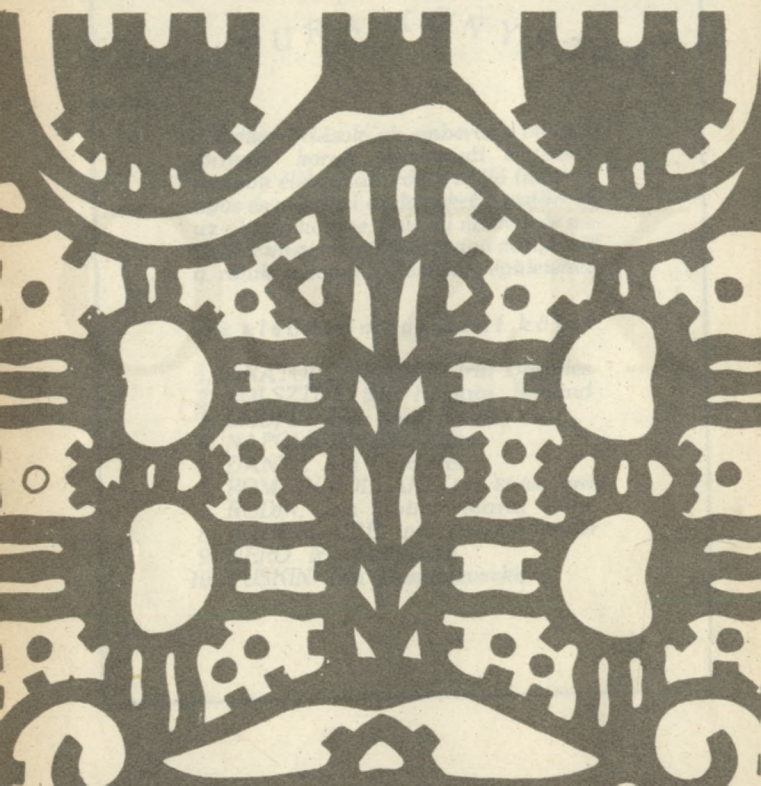
a szellemóriások, az emberiség világító tornyai, koruk életirányát képviselő nagyok életrajzait, róluk szóló tudományos és művészi arcképeket, esszeit ad az olvasó kezébe, kulcsul műveik és pályájuk megismeréséhez, vagy zárókövül a róluk alkotott vélemény épületéhez.

Az első tíz megjelent kötet:

1. ANATOLE FRANCE. Irta Brandes
2. TOLSZTOJ. Irta Romain Rolland
3. CHOPIN. Irta Liszt Ferenc
4. NAPOLEON. Irta Taine
5. DANTE. Irta Carducci
6. ROMAIN ROLLAND. Irta Stefan Zweig
7. RODIN. Irta Rainer Maria Rilke
8. BAUDELAIRE. Irta Théophile Gautier
9. NERO. Irta Suetonius
10. PUSKIN. Irta Dosztojevszkij

KULTURA

KÖNYVTÁR

